

Kalenders en klokken

De joodse kalender zit wat anders in elkaar dan de meer gangbare, gregoriaanse, kalender.

Joodse maanden zijn maan-maanden: ze beginnen op de dag van nieuwe maan en duren min of meer afwisselend 29 en 30 dagen (een maan-maand duurt 29½ dag).

Het joodse jaar is, net als het gregoriaanse jaar, een zonnejaar, van 365¼ dag. Aangezien een zonnejaar ca. 11 dagen langer duurt dan 12 maan-maanden samen, is een standaard jaar van 12 maanden net wat te kort. Om daarvoor te compenseren krijgt ongeveer een op de drie joodse jaren er een dertiende maand (een tweede maand adar) bij. Joodse jaren zijn dus alleen *gemiddeld* even lang als gregoriaanse jaren. Om die gemiddelde jaarlengte precies te regelen zijn er ook nog twee maanden die soms 29 en soms 30 dagen duren. Joodse jaren kunnen zo 353, 354, 355, 383, 384 of 385 dagen duren. Een volledige uitleg van het systeem dat hieraan ten grondslag ligt, zou hier te ver voeren (zie b.v. Wikipedia voor de details).

Het joodse jaartal verandert op de eerste dag van de maand tisjrie (in september of oktober), met Rosj Hasjana, het begin van wat je het seculiere jaar zou kunnen noemen. Daarnaast is er een religieus jaar, dat begint op de eerste dag van de maand niesan (in maart/april).

In zowel de gregoriaanse als de joodse kalender zit voldoende systeem om een datum volgens de ene kalender met een standaard-algoritme naar naar datum volgens de andere kalender te kunnen omrekenen, maar dat algoritme is complex. Gelukkig kun je op internet op allerlei sites voor datum-omrekeningen terecht.

Het resultaat van zo'n omrekening verdient enige omzichtigheid aangezien de joodse datum niet om 12 uur 's nachts verspringt, maar met zonsondergang. Het joodse etmaal begint dus met de avond. Strikt genomen moet je voor het omrekenen van een datum dan ook weten om welk tijdstip het gaat. Het standaard-algoritme werkt prima voor tijdstippen tussen middernacht en zonsondergang, het grootste deel van het etmaal dus. Maar bij gebeurtenissen die tussen zonsondergang en middernacht plaatsvonden, moet je even oppassen.

Een kind dat volgens de joodse kalender op zaterdag (sabbat) om kwart voor twaalf 's nachts geboren werd, kwam volgens de gregoriaanse kalender op vrijdagavond ter wereld. Haar tweelingzusje dat even na twaalven geboren werd, kwam volgens de joodse kalender op dezelfde dag ter wereld, terwijl ze volgens de gregoriaanse kalender een dag later geboren werd. De maanden van het joodse jaar:

תשרי	tisjrie	ניסן	niesan
חשוון	chesjwan	אייר	ijar
כסלו	kisleew	סיון	siewan
טבת	tewet	תמוז	tammoez
שבט	sjewat	אב	aaw
אדר (א)	adar	אלול	elloel
אדר (ב)	adar 2 (in schrikkeljaren)		

Grafsteenopschriften

Op de eind-achttiende-eeuwse grafstenen van Zeeburg zien we een vrij gestandaardiseerd opschrift (al zijn er uitzonderingen), ongetwijfeld ingegeven door de noodzaak met een minimum aan letters (elke letter kost geld) de meest essentiële gegevens te vermelden.

Stenen voor mannen en ongehuwde vrouwen verschillen van die van gehuwde vrouwen.

De tekst begint met een afkorting die 'hier ligt begraven' of 'hier ligt verborgen' betekent, gevolgd door een vaste reeks elementen.

Bij *mannen en ongehuwde vrouwen*:

- de voornaam van de overledene;
- de aanduiding 'zoon van' of 'dochter van';
- de voor- en achternaam van de vader;
- de voornaam van de moeder;
- de datum van overlijden;
- een zegenspreuk (steeds als afkorting);

Tot slot volgt dan nog eventueel een samenvatting in het Nederlands, soms ook met Nederlandse dag- en maandaanduiding, maar meestal met het joodse jaar.

Bij *gehuwde vrouwen* zijn 'dochter van' en de naam van de vader vervangen door de aanduiding 'vrouw van' of 'weduwe van' gevolgd door de naam van de echtgenoot. De vader, en daarmee de familienaam wordt dan dus niet vermeld, wat het opzoeken van bijvoorbeeld een overlijdensakte kan bemoeilijken.

Beter gesitueerden die op Zeeburg begraven werden, konden zich meer tekst veroorloven. Het hiervoor weergegeven minimum wordt dat gelardeerd met Bijbelteksten, lovende woorden namens de nabestaanden en extra informatie.

Op zerken wordt veelvuldig gebruik gemaakt van afkortingen, die meestal zijn gemarkeerd met accenttekens op afzonderlijke letters, of een golflijntje boven de afkorting als geheel. (Zie voor veel gebruikte teksten en afkortingen het lijstje op de achterzijde.)

Diezelfde accenttekens worden gebruikt om letters te markeren die als getal moeten worden gelezen (zie voor de getalswaarde van letters het alfabet-overzicht aan de achterzijde). Voor de getalswaarde is de positie van het 'cijfer' irrelevant: elk heeft zijn vaste waarde, en het getal bereken je door de afzonderlijke cijfers op te tellen.

Zo'n additief systeem maakt het noteren van erg hoge getallen lastig. In het jaartal ontbreekt daarom vrijwel altijd het duizendtal. De lezer wordt geacht dat zelf in te vullen.

Hebreeuws	Jiddisch	num.	
א alef	- alef	-/a/o	1
ב bet/vet	b/v beis/veis	b	2
ג gimel	g giml	g	3
ד daled	d daled	d	4
ה hej	h hei	h	5
ו vav	u/v/w wov	u	6
ז zajin	z zajin	z	7
ח chet	ch chet		8
ט tet	t tet	t	9
י joed	-/j joed	i/j	10
ך/כ chaf/kaf, chaf/kaf sofit	ch/k chaf/kaf, langer chaf/kaf	ch/k	500/20
ל lamed	l lamed	l	30
מ/ם mem, mem sofit	m mem, sjlos mem	m	600/40
נ/ן noen, noen sofit	n noen, langer noen	n	700/50
ס samech	s samech	s	60
ע ajin	- ajin	e	70
פ pé	p pé	p	
ף/פ fé, fé sofit	f fé, langer fé	f	800/80
צ/ץ tsadi, tsadi sofit	ts tsadek, langer tsadek	ts	900/90
ק koef	k koef	k	100
ר reesj	r reesj	r	200
ש sjin, sin	sj/s sjin, sin	sj	300
ת taf	t/s tov, sof	t/s	400
דזש	daled zain sjin	dzj	
וו	zwei wofn	v/w	
וי	wov joed	oi	ו ו ז ר ר ך
זש	zain sjin	zj	ה ח ת
זש	tes sjin	tsj	ט ם ס
יי	zwei joedn	ei	
יי	pasech zwei joedn	ai	

Het Hebreeuwse alfabet, met de naam en de uitspraak van de letters in het Hebreeuws en het Jiddisch, en de numerieke waarde.

‘־’ betekent dat een letter niet uitgesproken wordt maar alleen het begin van een woord of lettergreep markeert.

Als ‘g’ uitgesproken letters klinken als de ‘g’ in het Franse ‘grand’ of het Engelse ‘good’; als ‘ch’ uitgesproken letters klinken als die in het Nederlandse ‘groot’ en ‘goed’

Waar Hebreeuwse letters door een komma gescheiden worden, is de meeste linkse de variant die aan het eind van een woord gebruikt wordt (beide varianten hebben hun eigen getalswaarde).

Waar letters twee verschillende namen hebben, gaat het om twee varianten (een ‘zachte’ en een ‘harde’, soms gemarkeerd met resp. een streepje erboven of een punt erin)

Wees erop bedacht dat Hebreeuwse letters soms erg lastig uit elkaar te houden zijn, zeker als ze enigszins beschadigd zijn. Dat geldt met name voor de volgende groepen:

ו ו ז ר ר ך
ה ח ת
ט ם ס

veel voorkomende termen en afkortingen op de grafstenen van Zeeburg

אור ליום	bij het eerste licht van de dag (in dit geval het licht van de sterren!); de vooravond van
אלמנת / אלמ	weduwe (van)
אלמנת	weduwe van
אשת	vrouw/echtgenote van
בן	zoon van
בת	dochter van
ה"ה	de zeer geleerde
הבתולה	maagd / ongehuwde vrouw
הנ"מ	geboren uit
ושם אמו	en zijn/haar moeders naam is
ז"ל	zijn aandenken zij tot zegen
כ	de geëerde / de heer
יום, ליום, ביום	(op) (de) dag
לפ"ק	volgens de verkorte telling (i.e. zonder duizendtal)
מתה / מתה	overleden
פ"ט	hier ligt verborgen
פ"נ	hier ligt begraven
ש"ק	de heilige sabbat
תמ"כ	hij ruste in ere
תנצב"ה	moge haar ziel gebonden worden in de bundel der levenden
Z.R. ^H /ז.א	zacht ruste haar/zijn as

De enkele en dubbele accenttekens geven aan dat het om een afkorting gaat; op de stenen staan die als streepjes (enkele accenttekens) of golfjes (dubbele accenttekens) bóven de letters.

In enkele gevallen is ook een naam afgekort. Dat gebeurt bijvoorbeeld met de voornaam Chajah – חיה – die dan als ח' geschreven wordt. Ruimtelijk levert zo'n afkorting niet. De reden ervoor is dat de lettercombinatie יה als naam van de Allerhoogste gelezen kan worden, terwijl het gebruik van de Godsnaam op een grafsteen geen pas geeft.

Om diezelfde reden wordt het getal 15 op grafstenen niet geschreven als 10+5 maar als 9+6. 10+5 zou je moeten schrijven als י"ה: de joed (י) is de tiende, en de hé of hei (ה) de vijfde letter van het alfabet.¹ In plaats daarvan wordt 15: טו, met de negende letter, de tes (ט), en de zesde letter, de wov (ו). Aangezien aan de combinatie van tiende en zesde letter een soortgelijk probleem kleefte, wordt 16 geschreven als 9+7: טז.

¹ Beide letters komen terug in het 'bargoens' voor tientje – joetje – en stuiver – heitje.